

- SETÄLÄ, E. N. 1903: Zur finnisch-ugrischen lautlehre. Vorläufige mitteilungen aus einer grösseren arbeit. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 2 s. 219–276. Helsingfors.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 12. Helsinki 1955–1978.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SSS = Pekka Sammallahti: *Sámi-suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka 1989: Jorgaleaddji Oy.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia.
- TUNKELO, E. A. 1933: Eräs kuollut nimenjohdin. – *Virittäjä* 37 s. 9–27.
- UEW = Károly Rédei: *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Wiesbaden 1988.
- Wiedemann = *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch von Dr. Ferdinand Wiedemann*. Zweite vermehrte Auflage. St.-Petersburg 1893.

UUDENMAAN SISÄOSIEN ASUTTAMINEN PAIKANNIMISTÖN VALOSSA

Johanna Halonen käsitteli (*Virittäjä* 3/2000) kysymystä Askolan, ja laajemmin Uudenmaan sisäosien, asuttamisesta paikkanimien valossa. Mielenkiintoinen artikkeli ansaitsee muutaman reunamerkin.

Halosen artikkeliin sisältyy ensinnäkin joitakin lähdeongelmia. Runsaanlaisesta lähdeluettelosta puuttui esimerkiksi alueen varhaisen nimistön tutkimisen kannalta olennainen Förstemannin teos *Altdeutsches Namenbuch* (2. painos 1966). Tämän germaanisen henkilönnimistön »raamatun» avulla löytyy näet etymologia useaan Porvoonjokilaakson nimeen. Förstemannin teosta on Suomessa käyttänyt käänteentekevässä tutkielmassaan Vahtola (1983). Lisäksi kirjallisuusluettelosta loistavat poissaolollaan Nissilän Suomen Karjalan nimistö (1975), Vahtolan Tornion- ja Kemijokilaakson asutuksen synty (1980) sekä Kepsun Pohjois-Kymenlaakson kylännimet (1981). Kaikilla näillä on mielestäni merkitystä Uudenmaan nimistön tutkimisen kannalta.

Uskallan myös ajatella, että tutustuminen pro gradu -työni lisäksi (Hiltunen 1986)

kahteen vaikeasti tavoitettavaan painamattomaan tutkielmaani olisi laajentanut tekijän perspektiiviä. Tutkielmat käsittelevät nimittäin kysymyksiä Uudenmaan mahdollisista virolaisperäisistä nimistä (Hiltunen 1983) sekä hämäläisten ja saksalaisten varhaisista yhteyksistä Porvoonjoella (Hiltunen 1985).

METODIONGELMA

Eräs nimistöntutkimuksen pääsäännöistä on se, että nimet on yleensä tulkittava »helppimman» selityksen mukaan. Tästä voidaan poiketa vain, mikäli on osoittaa selviä, dokumentoitavissa olevia todisteita »vaikeamman» tulkinnan puolesta. Tämä on ehkä Halosen artikkelin perustavin metodinen ongelma. Se näkyy eräissä yksityiskohdissa, mutta myös tutkielman perusväittämän perusteluissa.

Halonen esimerkiksi olettaa, että Porvoonjoen varhempi suomalainen nimi on saattanut olla *Savijoki*, koska tämä on Pukkilan pitäjän entinen nimi. Hän toteaa itsekin, että Pukkilan kylän läpi virtaa Porvoon-

jokeen pieni Savijoki-niminen puro. Tämä olisi tuki ollut luonnollisempi etymologia kuin se Halosen todennäköisempänä pitämä täysin teoreettinen hypoteesi, että Savijoki olisi nykyisin hävinnyt Porvoonjoen nimitys.¹

Perusteeton on myös se Halosen otaksuma, että Askolan *Valkamaa* (*Valkama) ja *Takaniemi* olisivat peräisin kivikaudelta, jolloin nämä paikat sijaitsivat meren rannalla. Molemmille nimille on osoitettavissa nykyisiin olosuhteisiin perustuva etymologia, sillä ne sijaitsevat lähellä Porvoonjoen rantaa.²

YHTEYDET SAKSALAIISIIN

Porvoonjoen alajuoksulla on suhteellisen monta saksalaiseen viittaavaa paikannimeä, varsinkin kylännimiä. Halonen mainitsee näistä vain *Saksalan* (Saxby) nimen. Kuitenkin ainakin *Askolan*, *Haikkoon*, *Hattulan*, *Hornhattulan*, *Kerkkoon*, *Teissalan* ja *Vakkolan* nimet voidaan varsin helposti johtaa alasaksalaisista miehennimistä Asco, Haicko, Hathu, Gerko, Theit³ ja Vaggo. Hornhattulan nimen alkuosa johtunee vuonna 1424 tilaa isännöineen Peder Hornhusin nimestä. Allardtin mukaan (Allardt 1925) suomalaiset kutsuivat tätä ennen mo-

lempia paikkoja vain nimellä Hattula. Vakkolan kylässä on myös *Tyyskän* talo, jonka nimi viittaa kiistatta saksalaiseen. Ehkä myös *Henttalan*⁴ ja *Hinthaaran*⁵ nimille on osoitettavissa saksalaisperäinen etymologia. Kaikki mainitut kylät ovat vanhoja ja keskeisiä.

Saksalaisten miehennimien joutuminen osaksi suomenkielistä paikannimistöä on osoitus varsin pitkäaikaisesta ja läheisestä kontaktista kansojen välillä. Todennäköisesti saksalaiset kauppiat tulivat Porvoonjoen suulle ja ylemmäskin jokea käymään kauppaa hämäläisten kanssa. Nämä kontaktit loivat perustaa myös Porvoonjokilaakson hämäläisperäiselle asutukselle, joka ulottui jokisuuhun saakka. Todennäköinen ajoitus näille saksalais-hämäläisille kontakteille ovat 500–1200-luvut, jolta ajanjaksolta on Hämeessä runsaasti germaanisia esinelöytöjä.

Miksi nämä saksalaiseen henkilönnimiin perustuvat kylännimet tulisi sitten liittää nimenomaan hämäläisiin? Tutkimukseni (1985) mukaan siksi, että niille on osoitettavissa vastineet lähinnä vain Hämeestä. Esimerkiksi Kerkko-, Hattu-, Hentta- ja Vakko-nimiä tavataan oikeastaan vain Hämeessä.

¹ Paljon todennäköisempi varhempi suomalainen nimi Porvoonjoelle olisi **Saksa(n)joki*. *Saksa*-sanan merkityshän on 'kauppias, kulkukauppias', kuten Halonen toteaa. Venäläiset matkasivat näet vuonna 1311 »jem»-kansaa (hämäläisiä) vastaan, missä he *Kupetskaja rekalla* ('kauppiasjoki') polttivat kylät, vangitsivat ruhtinaat ja tappoivat karjan. Kupetskaja rekan täytyy olla jonkun informantin välittämä käännös joen suomalaisesta nimestä, joka on siis saattanut olla **Saksa(n)joki*. Sen varressahan on Saksalan (Saxby) kylä ja Saksaniemi.

² Valkamaan läheisyydessä on hyvin voinut olla venevalkama vielä viime vuosikymmeninä. Takaniemi taas on metsäinen, kiilamainen harjanne Porvoonjoen ja siihen laskevan puron välissä. Puron varressa oleva *Puurata*-nimi viittaa paikalla varhemmin olleen suon nimeen, joten Takaniemi oli Nalkkilan kylän takamailla sijannut suon ja joen välinen niemeke.

³ Asiakirjamerkinnoissa *Teissalan* (ruots. Teisala) kylän nimi kirjoitetaan usein asuun, joka edellyttäisi lähtömuotoa **Teitsala* (esim. 1546 Teijtsalby, 1552 Teitzsal jne. Hausen 1920: 67). Kyseessä saattaa olla *-salonimi*, jolloin alkuperäisin nimiasu olisi **Teit(in)salo*.

⁴ Miehennimi Hentta johtunee saksalaisen Heimrich-nimen mukaelmasta (Mikkonen ja Paikkala 2000: 305).

⁵ Varhaisessa saksalaisessa henkilönnimistössä on mm. miehennimi Hithar (Förstemann 1966: 761). Kylän ruotsinkielinen nimi on Hindhår. Se voi olla myös suomalaisperäinen *-haara*-nimi, jonka määriteosa on hämärtynyt. Mäntsälässä on joenhaarassa Hirvihaaran kylä.

▷

HÄMÄLÄINEN UUSIMAA

Vanhan sanonnan mukaan Häme ulottuu Suolamerestä Suolamereen eli Suomenlahdelta Pohjanlahdelle. Jo vilkaisu karttaan paljastaa, että hämäläisille kaikkein luonnollisimpia »vientisatamia» olivat Porvoonjoen, Halikonjoen ja Kokemäenjoen suut.

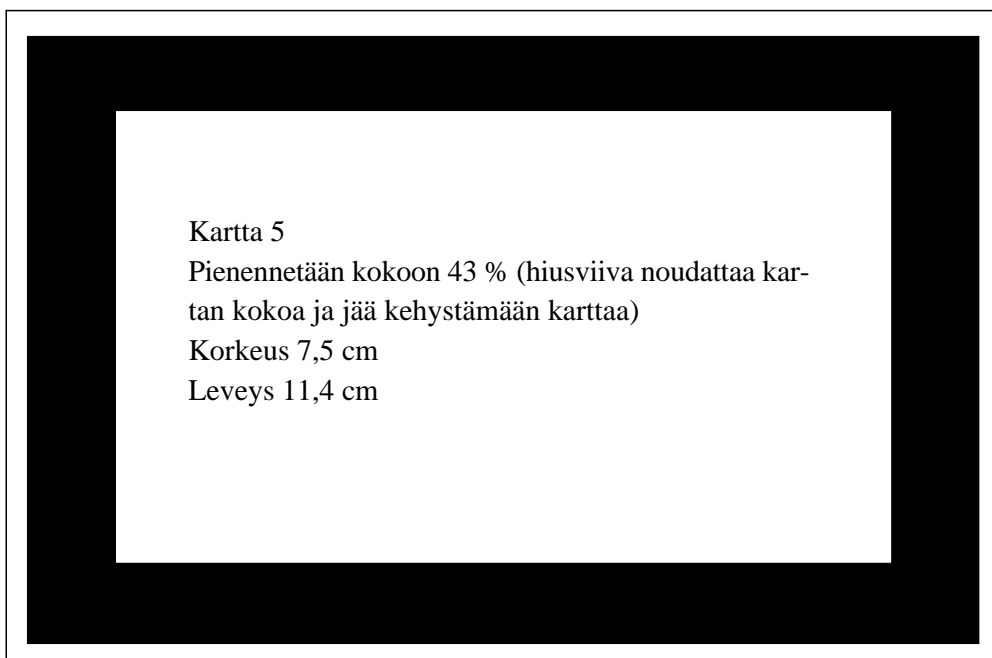
Porvoonjokivarsi oli ruotsalaiskolonisaation alkaessa 1200-luvulla jo niin vahvasti hämäläisten asuttamaa, että se näkyy edelleen paikannimissä. Ennen vuotta 1600 mainittujen asutusnimien joukossa on Uudellamaalla ylivoimaisesti eniten suomalaisperäisiä nimiä juuri Porvoonjoen suun ympäristössä (ks. kartta 1). Selkeä osoitus tästä on myös *Finbyn* (nyk. myös Suomenkylä) kylän nimi vain viisi kilometriä meren rannasta.

Suomalaisperäisiä nimiä on laajalti myös Porvoon edustan rannikolla ja saaristossa, mikä osoittaa varsin vilkasta kalas-

tusta ja eränkäyntiä. Asutusnimien joukossa sen sijaan ei meren ääriellä ole yhtäkään suomalaisperäistä nimeä, ellei sellaisiksi lasketa luontonimipohjaisia kylännimiä. Tällaisia ovat mm. *Emsalö* (*-salo), *Seitlax* (*-lahti), *Tirmo* (*-maa) ja *Ylike* (*-joki).⁶

Halonen ei tutkimuksessaan löydä Uudeltamaalta muita hämäläisiin viittaavia eränimiä kuin yhden *Salin*-nimen ja ehkä *Maija*-nimiä. Vahtolan (1980) mukaan hämäläisestä eräilystä seudulla kertovat kuitenkin myös *Letku*-, *Löytty*-, *Loukku*-, *Naarra*- ja *Puru*-nimet. Omassa tutkielmassani esittämistä nimistä ainakin *Huhti*-, *Kannisto*-, *Putkisto*-, *Pykälistö*- ja *Rytö*-nimet liittyvät kaskeamiseen, jota on voitu harjoittaa jo eräkaudella.

Nimistöntutkimuksen keinoin on varsin mahdotonta osoittaa, että Hämeen ja meren rannikon väliin olisi kiilannut asutusta Varsinais-Suomesta tai Karjalasta. Uudenmaan pohjoisosien nimistö on suoraa jatkoa hämäläiselle nimistölle, ja se ulottuu etelässä

Kartta 1. Ennen vuotta 1600 mainitut suomalaisperäiset nimet.

⁶ Uudenmaan rannikon suomalaisperäinen lainanimistö ei ole niin runsasta kuin Turunmaalla. Lähinnä tiedossa on säilynyt vain suurimpien saarten ja lahtien suomalaislähtöisiä nimiä (vrt. Pitkänen 1985).

ruotsinkieliseen alueeseen saakka ja jopa sen sisään. Pohjois-Uusimaa ei näin ollen ollut autio eikä mikään »ei-kenenkään-maa» vaan selkeästi hämäläisten etupiiriin kuulunut nautinta-alue.

Mistään yhtenäisestä muinaismaakunnasta organisaatioineen tuskin voidaan kuitenkaan puhua. Halonen olettaa Korttian *Vartioispellon* nimen viittaavan järjestäytyneeseen hälytysjärjestelmään. Viimeaikainen tutkimus on kuitenkin osoittanut järjestäytyneen tulitiedotusjärjestelmän epätodennäköiseksi (Taavitsainen 2000: 25). Hämäläisistä voidaan toki jo rautakaudella puhua, mutta ehkä ei vielä Hämeestä.

VARSINAISUOMALAISIA VAI KARJALAISIA?

Muinaiset väylät kulkivat Uudellamaalla joko jokia pitkin eli pohjois–etelä-suunnassa tai merellä rannikkoa myöten eli itä–länsi-suunnassa. Poikittaisliikenne lienee sisämaassa ollut eräkaudella varsin vaikeakulkuista. Vasta Kuninkaantien syntyminen joskus 1300-luvulla teki mahdolliseksi luontevan maalla kulkemisen lännestä itään ja päinvastoin. Kulkuyhteydet huomioonottaen on siis huomattavasti todennäköisempää olettaa Uudellamaalla liikkuneen hämäläisiä kuin (varsinais)suomalaisia tai karjalaisia. Halonen kuitenkin väittää Väli-Uudenmaan saaneen asutusta näistä molemmista suunnista.

Nimistötieteellisistä todisteista Halonen esittää väitteensä tueksi varsinaissuomalaisten osalta yhden nimityypin (sisäheitto, esim. *Jusla* < *Jussila) ja *Kairais*-nimet, mutta sisäheittoa tavataan myös Halosen tutkimuksen mukaan muuallakin kuin Varsinais-Suomessa. Kairais-nimien levikkiä esittävästä kartasta ei puolestaan ollut mah-

dollista saada selville nimityypin levikkiä, koska karttamerkit olivat hämäävän samantlaisia. Levikki näyttää kuitenkin ulottuvan yhtäläillä Hämeeseen kuin Varsinais-Suomeen. Sitovat todisteet jäävät uupumaan.

Omassa tutkimuksessani (1986) en löytänyt Porvoonjokivarresta ainoatakaan sellaista nimeä tai nimityyppiä, jota tavattaisiin vain Varsinais-Suomessa ja Porvoonjokilaaksossa. Kaikille Lounais-Suomessa tavatuille verrokeille oli osoitettavissa vastineet myös Hämeestä. Ne ovat »yleislänsisuomalaisia» ja voineet siis vallan hyvin tulla seudulle hämäläisten myötä.

Karjalaisiin viittaavista nimistä Halonen mainitsee *kulku*-appellatiivin sisältävät nimet. Molemmat esimerkinimet (*Priitankulku*, *Kortsuonkulku*) viittanevat määriteosaltaan kuitenkin enemmän länteen kuin itään. Appellatiivin lainautuminen ei välttämättä vielä osoita väestönsiirtymää vaan murrepiirteiden leviämistä. Myöskään etymologialtaan epävarman *Katissuon* (*Kattiskasuo) nimen varaan on uskallettua rakentaa teoriaa alueen karjalaisista asuttajista.

Karjalaisiin mahdollisesti liittyvistä asutusnimistä Halonen mainitsee *Kiialan* ja *Tarkkisten* kylien nimet. Vanhoissa asiakirjoissa tavattava Tarkis on kuitenkin etymologialtaan varsin epävarma, eikä suinkaan välttämättä johdu ortodoksisesta *Aristarkos*-nimestä. Tulkinnan epävarmuutta lisää se, että Tarkkinen on vakiintunut vasta viime vuosikymmeninä Tarkiksen suomalaiseksi vastineeksi.⁷ Kiiala (ruots. Kiala) voitaneen kyllä johtaa nimestä Malakias, joka kuitenkin on raamatullinen eikä spesifisti karjalainen miehennimi.

Paljon laajempi ja perusteellista tutkimusta vaativa kysymys olisi se, onko nykyiset Uusimaa, Itä-Häme ja Kymenlaakso nähtävä jonkinlaisena »vaihetumisyvyhyk-

⁷ Mikkonen ja Paikkala (2000: 651) arvelevat *Tarkiainen*-nimen voivan johtua paitsi Aristarkoksesta myös suomen kielen sanasta *tarkka* tai ruotsalaisesta lisänimestä *Stark*.

keenä»? Hauhon historiategoksessa oletetaan karjalaisten liikkuneen jopa Keski-Hämeessä, kun taas Etelä-Karjalassa on ounasteltu jopa vanajanhämäläisten erämiesten käyntejä. Rajat eivät siis ennen historiallista aikaa olleet suinkaan stabiileja vaan ehkä hyvinkin läpäiseviä.⁸ Eräily kertoo kuitenkin ehkä vain vaikutteiden — ei ihmisten — pysyvistä siirtymisestä.

VIROLAISET AUTIOITTAJINA?

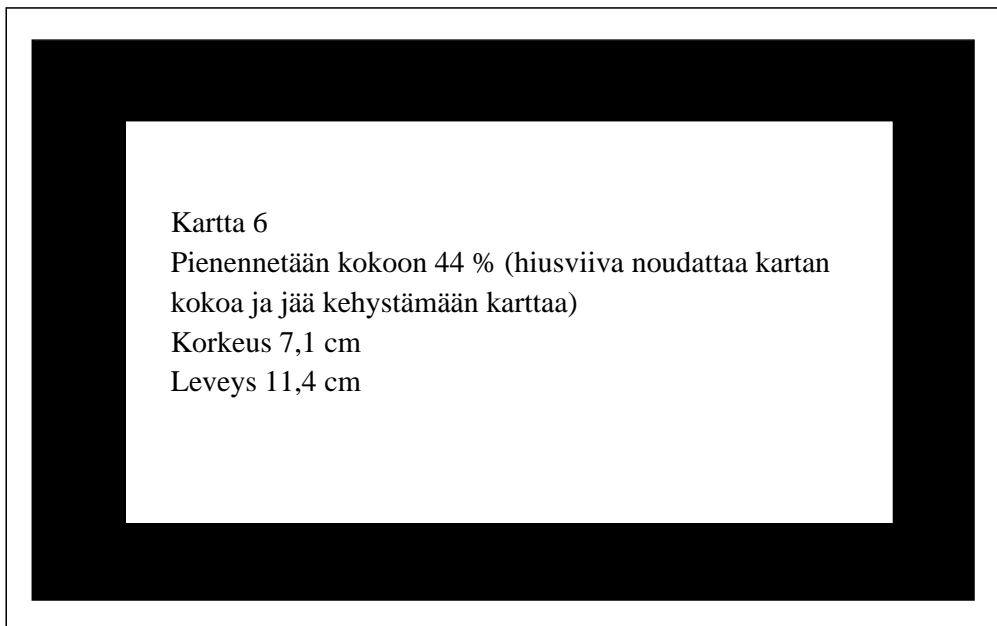
Historiantutkimuksessa on tavan takaa esitetty väite, että Uusimaa olisi ollut autiona siksi, että se kuului virolaisten nautintaan. Keskiajalla Porvoon seurakunnan tiedetään olleen Viron Paadisten luostarin patronaattioikeuden alainen. Siihen aikaan palautunevat Uudenmaan *Munk*-nimet, joihin Halonenkin viittaa. *Est*-nimet puolestaan ovat

tietenkin vasta ruotsalaiskolonisaation ajalta (ks. kartta 2).

Tutkimuksessani (1983) tulin siihen tulokseen, että Uudenmaan nimistöstä on lähes mahdotonta löytää virolaisperäistä ainesta. Siihen yhdistetyille *Karjaan*, *Lohjan*, *Pernajan*, *Pohjan* ja *Tenholan* nimille on löydettävissä luontevimmat kotimaiset etymologiat. Myöskään ruotsalaisten muuttajien käyttöön ottamasta substraattinimistöstä ei ole todistettavasti osoitettu virolaislähtöisiä nimiä.⁹

Mikäli virolaisilla todella olisi ollut väitetyntyläinen asema Uudenmaan historiassa, olisi heistä toki jäänyt selvempiä jälkiä myös nimistöön. Rannikon ja saariston itämerensuomalaisperäiset nimet — mikäli ne ylipäätään ovat tulkittavissa — ovat kuitenkin osoitettavissa suomalaisiksi, elleivät peräti hämäläisiksi.¹⁰

Kuvaa hämäläisistä Uudenmaan varhai-

Kartta 2. Virolaisiin viittaava paikannimistö Uudellamaalla.

⁸ Kepsun tutkimus (1981) tukee mielestäni tällaista historian rekonstruktiota.

⁹ Tällainen saattaisi kuitenkin olla esimerkiksi Porvoon *Pirlax* (viron *Piirlaht, 'rajalahti').

¹⁰ Rengon karjalaisena minua häiritsi tutkimuksessa myös kotipitäjäni virheellinen taivutus (*Renkossa* s. 421) sekä heimoni nimen kohdalla ollut ilmeinen painovirhe (karjaisia s. 425). Entisenä sipoolaisena soisin *Östersundomista* (s. 426) vihdoin siirryttävän käyttämään omakielistä nimeä *Itäsalmi*.

simpina pysyvinä asuttajina ei Halosen esittämillä todisteilla voi hämärtää. ■

PETRI HILTUNEN

Topenontie 144

14300 Renko

Sähköposti: *petri.hiltunen@evl.fi*

LÄHTEET

ALLARDT, ANDERS 1925: *Borgå sockens historia I*. Helsingfors.

FÖRSTEMANN, ERNST 1966: *Altdeutsches namenbuch*. Erster Band. Personen-namen. Nachdruck der zweiten, völlig umgearbeiteten Auflage. München–Hildesheim.

Hauhon, Tuuloksen ja Luopioisten historia I 1985: Hämeenlinna.

HAUSEN, GRETA 1920: *Nylands ortnamn, deras former och förekomst till år 1600*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CLII. Helsingfors.

HILTUNEN, PETRI 1983: *Uudenmaan virolaisperäisen paikannimistön tulkinnat historiallisessa kirjallisuudessa* (painamaton).

— 1985: *Saksalaisten ja hämäläisten varhaiset yhteydet Porvoonjoella kylännimien valossa* (painamaton).

— 1986: *Porvoonjokilaakson asutuksen synty nimistön valossa* (painamaton). Suomen historian pro gradu -tutkielma. HYHLK.

KEPSU SAULO 1981: *Pohjois-Kymenlaakson kylännimet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

MIKKONEN, PIRJO – PAIKKALA, SIRKKA 2000: *Sukunimet*. Keuruu: Otava.

NISSILÄ, VILJO 1975: *Suomen Karjalan nimistö*. Karjalaisen kulttuurin edistämisseurien julkaisuja. Joensuu.

PITKÄNEN, RITVA LIISA 1985: *Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

TAAVITSAINEN J.-P. 2000: Häme ja Satakunta pakanuuden ajan lopulla. – Linder – Saloniemi – Krötzl (toim.), *Ristin ja Olavin kansaa. Keskiajan usko ja kirkko Hämeessä ja Satakunnassa*. Tampereen museoiden julkaisuja 55. Tampere.

VAHTOLA, JOUKO 1980: *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty*. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus (dissertatio). Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Rovaniemi.

— 1983: En gammal germansk invandring till västra Finland i bynamnens belysning. – *Historisk Tidskrift för Finland* 3.

NIMISTÖNTUTKIMUS JA LÄHDEKRITIIKKI

V irittäjässä 3/2000 (s. 355–372) julkaistiin yhteistyöhankkeeseen pohjautuva artikkelini »Paikannimistön muuttuminen». Ritva Korhosen artikkeliani vastaan suuntaama ja melko tyrmäävästi otsikoitu kirjoitus »Tutkimus teilasi aineistonsa» oli puolestaan luettavissa viime Viritäjässä 4/2000 (s. 616–618). Koska Ritva Korhosen kirjoituksessa on lukuisia häm-

mentäviä tulkintoja ja virheitäkin, pidän aiheellisena vastata hänelle ja samalla koko lehden lukijakunnalle.

Ritva Korhosen kirjoituksesta välittyä niin epätavallisia sävyjä ja tunnelatauksia, että hänen moitteistaan kiinnostuneita on kehotettava lukemaan artikkelini uudelleen. Korhosen vastine sisältää paljon selailaista, mikä ei pidä paikkaansa tai harhaut-